

“Віки вічні” чи “віки віків”?

Петро Галадза

Abstract

The author demonstrates that “i na viky vichni,” the translation of the embolism *εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων* that has gained currency among Ukrainian Catholics since 1988, is not only inaccurate, but erroneous. It became dominant among the Ukrainian Orthodox owing to the work of Ilarion Ohienko, who had argued for a rejection of “i na viky vikiv” on purely philological grounds, without a consideration of theology. In the 1980s, a prominent Ukrainian Catholic hierarch had insisted that in the interests of “uniformity” with the Orthodox, the shift be made by Ukrainian Catholics to the (inaccurate) translation “i na viky vichni.” The change was then codified in several official publications of the UGCC. Ironically, the Ukrainian Orthodox, both in Ukraine and in the West, have now rejected the erroneous translation in their new liturgical books, leaving the Ukrainian Catholic Church to perpetuate the mistake.



Немає сумніву, що найкращий та найточніший український переклад закінчення возгласу і славослов'я *καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων* (по церковно-слов'янському “і во віки віков”) є “і на віки віків,” а не “і на віки вічні.” Найпростішою причиною є та, що християнська есхатологія визнає тільки один вічний вік – майбутній вік вічного Божого царства. Будь-яка множина тут є зовсім нелогічною, вже не кажучи, не правовірною. Нижче подамо інші причини, чому “віки вічні” є помилковим перекладом, але варто відразу відповісти на питання, звідки взялася ця

помилка, зокрема тому, що навіть серед греко-католиків чимраз частіше чути цю форму.

Оскільки мені відомо, дотепер появилися тільки два пояснення перекладу “і на віки вічні.” Перше знаходиться в додатку до перекладу Літургії Золотоустого, Івана (пізніше Іларіона) Огієнка з 1922 р.,¹ а друге – в анонімній відповіді на завваги о. Андрія Онуферка² до нового перекладу Літургії Золотоустого Синодом УГКЦ 1988 р. Анонімна відповідь, яка обороняє новий переклад разом з “віки вічні,” появилася в 1989 р.³

Огієнко, який був надзвичайним філологом, але слабим богословом, взявся до вирішення цього питання саме як філолог, і не врахував як слід суто богословських моментів. Він відкинув буквальний переклад “на віки віків,” бо це – як він слушно зауважує – є гебраїзм⁴. В єврейській мові суперлятиви часто утворюються додаванням іменника в родовій множині до тотожного іменника в називній однині, наприклад, “цар царів,” “празник празників” і т. п. Цей гебраїзм перейшов не тільки в грецьку мову, але й в латинський переклад нашої фрази (*in saecula saeculorum*), французький (*dans les siècles des siècles*) та інші. Сам факт, що інші мови – навіть модерна французька – зберегли цей гебраїзм, повинен наштовхнути перекладача при задуматися над тим, що в ньому криється. Однак, незважаючи на те, що сам Огієнко звертає увагу на латинський, французький та інші буквальні переклади цієї фрази, він таки відкидає його.

Натомість, Огієнко цитує кілька творів переходового періоду формування української мови, де знаходиться форма “на віки вічні,” наприклад післямову Переспонницького Євангелія 1556 р. і “Поученіє” Л. Зизанія

¹ Огієнко І. Свята Служба Божа св. отця нашого Іоана Золотоустого мовою українською. Ч. 2. – Пояснення до тексту. – Львів, 1922. – С. 27.

² Онуферко А., о. Новий переклад Літургії св. Йоана Золотоустого, – Чикаго, 1988.

³ Завваги до критики нового Літургікону о. А. Онуферка. 2 Бюлетень Товариства Священиків св. Андрея. Європейська область. – Чарлєруа, Бельгія, 1989. по 2/75. – С. 2.

⁴ Огієнко І. Свята Служба Божа. – С. 27.

1618р.⁵ Очевидно, такі твори прецінні як філологічні пам’ятки, бо відображають розвиток української мови, однак не можуть становити єдині критерії. Кожну філологічну пам’ятку слід осмислювати і з богословської точки зору. Тільки національний романтик даватиме перевагу історично-мовним моментам над богословськими, а таким романтиком був Огієнко (що, очевидно, не заперечує його геніальності як філолога, а тільки вказує, яким чином він – як і кожен з нас – був “дитиною своєї епохи”).

Анонімна оборона вислову “віки вічні” з 1989 р. наводить факт, що “в українській мові іменник (віки) повинен визначатися прикметником (вічні), а не другим іменником. Форма «на віки віків» є архаїзмом.” Тут головний аргумент знову є філологічний – чи точніше – стилістичний, який і так не зовсім переконливий, бо в українській мові існує вислів “в кінці кінців.” За логікою вищезгаданої анонімною оборони, цей вислів повинен бути хіба замінений формою “в кінці кінцевому.”

Без найменшого сумніву справжній переклад завжди повинен звучати рідним у мові перекладу – оскільки сам зміст на це дозволить. Цей “*saveat*,” однак, є надзвичайно важливим, зокрема в богослов’ї, яке побудоване на нюансах і вказує дорогу до істини. Зміст грецького оригіналу *не* дозволяє на усунення цього т. зв. архаїзму, бо, як згадано з самого початку, немає більше одного вічного віку. Найкращий переклад – зокрема богословських і філософських текстів – завжди намагається балансувати дві головні тенденції перекладацької методології: т. зв. динамічну еквівалентність, яка наголошує “енкультурацію” перекладу, та те, що я назвав би “поширювальною буквальною.” Ця друга тенденція поширює горизонти мислення в іншій мові тим, що “накидає” їй нові метафори, фразіологію і т.д. На мою думку, і Огієнко, і автор відповіді на завваги о. Онуферка⁶ недооцінили цієї другої тенденції. (Геніальна оборона “поширюючої буквально-

⁵ Там само. – С. 27.

⁶ Завваги до критики. – С. 2.

ти” знаходиться у Вступі американського філософа Алана Блума до свого перекладу *Республіки* Платона)⁷.

Автор анонімної репліки 1989 р. додав, що “саме «віки вічні» краще передає нюанс вічності, коли «на віки віків» в біблійній мові означає тільки неозначене, велике число століть”⁸. Цей аргумент веде нас в саму суть питання справжнього значення вислову *καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων*. Неможливо зрозуміти будь-який текст поза його контекстом. Отже, *καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων* можна зрозуміти правильно тільки тоді, коли збагнути як воно “функціонує” у відношенні до слів “нині і повсякчас.” Хоч нижче подані аргументи потребуватимуть ширшого джерельного підґрунтя, все-таки я готовий пропонувати наступне пояснення цілої цієї фрази, яке можна буде пізніше доповнити.

Ця фраза намагається передати поняття повсякчасності і вічності. Але як вона цього досягає? Осягає вона це тим, що обіймає *всі* виміри часу. Фраза ця властиво означає: “теперішній, конкретний момент” (*νῦν*), і – для контрасту – “понадчасний вимір” (*καὶ ἄει*); і одна історична епоха за другою (*καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων*), що є часовою сферою між теперішнім, конкретним моментом і понадчасним – дійсно вічним –виміром. Перейдемо до складових частин цієї фрази.

У грецькій мові *νῦν* в першій мірі означає теперішній момент. Як би не стилістичний фактор і якщо б неможливо було зрозуміти українське слово “нині” як “тепер,” то приневолені б були ми перекладати *νῦν* саме як “тепер” (що зробив, між іншим Огієнко у своєму перекладі Літургії з 1922 р.)⁹.

Як контраст до цієї дуже конкретної теперішності, у фразі відразу зустрічаємо слово *ἄει*. Для того, щоб добре зрозуміти нюанси цього слова, треба вдатися до світу грецької патристики, з якої ціла фраза як така виникла і в якому ціла вона розвивалася. (У Новому Завіті маємо тільки частини цієї фрази). Ще в 1930 роках Георгій Фло-

⁷ Bloom Allan, trans., *Plato's Republic*. – New York, 1985. p. 9.

⁸ Завваги до Критики. – С. 2.

⁹ Огієнко І. Свята Служба Божа. – С. 26–27.

ровський простудіював, як слово *ἀεί* виступає в творах св. Григорія Нисського. “У нього *ἀεί* визначає те, що є вищим від часу, або понад часом. Не розвивається воно в межах часу і не можливо його міряти віками. Натомість *αἰών* (вік) стосується часовости, того, що діється в часі”¹⁰.

Словник Гергарда Кіттела звертає увагу на паралель у Колосян 1:26 між *αἰών* і *γενεαί* (покоління), адже, за словами Кіттела, вжиток *αἰών* в Новому Завіті не раз включає поняття довготривалого (prolonged) часу, але не безконечного¹¹. В інших контекстах, за словами Кіттела, слово *αἰών* поєднує поняття обмеженого і необмеженого часу, що, між іншим, доказує, що богословський аргумент у вищезгаданій анонімній репліці є помилковим.

Можна би проілюструвати зміст вислову *νῦν καὶ ἀεί καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων* наступним рисунком: _____ ———
ΛΛΛΛΛΛ, якщо зрозуміти низьку лінію як символ теперішності, високу лінію як символ вічності, а хвилясті лінії як символ переходу від однієї епохи в іншу.

Дехто скаже, що, незважаючи на помилковість перекладу “віки вічні,” все таки треба його прийняти для однорідності з православними, які (раніше) в своїх літургійних виданнях майже без винятку ним користувалися. Аргумент слабкий з двох причин. По-перше, будувати консенсус на помилках означає будувати на піску. Скоріше чи пізніше нове – мудріше – покоління відкине цю помилку. Можуть бути випадки, коли заради однорідності, цебто для осягнення цілі єдності, можна тимчасово користуватись *гіршим* перекладом, але не *помилковим*, і кожен християнин має право – властиво, обов’язок – відкрити доктринальний блуд.

По-друге, той, хто відвідує різні православні храми в Україні відразу здає собі справу з того, що навіть там, де священослужителі користуються виданням, в якому подано “віки вічні,” вони не раз співають “віки віків,” себто виправляють помилку на місці. Про це я сам переконався

¹⁰ Florovsky G. The Eastern Fathers of the Fourth Century. – Vaduz, 1987. – Vol. 7. – p. 209.

¹¹ Kittel G., ed. Theological Dictionary of the New Testament. – Grand Rapids, 1964. – Vol. 1. – p. 199.

на Літургіях у Володимирському Соборі в Києві та в інших православних храмах. Крім цього, найновіші видання православного Київського Патріархату з 1999 року, як також і молитовник з 2000 року, виданий за благословенням усіх українських православних ієрархів цілої діаспори, офіційно виправили помилку і повернули форму “і на віки віків”¹². Цей останній момент переважливий, бо (згідно того, що сказано автором цієї статті видатним членом василіянської літургійної комісії в Римі), коли оо. василіяни видавали свій *Молитвослов* у 1980-их роках, вони таки хотіли користуватись правильним перекладом “і на віки віків.” Однак, пок. Митрополит Максим Германюк настоював, що заради “однообразности з православними” треба змінити переклад на і “на віки вічні.” З вищесказаного, навіть цей аргумент уже зовсім неактуальний. Та згідно принципу *cessante ratione legis* (чи в цьому випадку *auctoris*), нема тепер найменшої причини дотримуватись помилкового перекладу. Можна тільки надіятись, що українські греко-католицькі єпископи матимуть відвагу офіційно повернути переклад “на віки віків,” як це зробили їхні православні брати.

Накінець, треба врахувати музичний і чисто пасторальний фактори. Майже всі наші церковні композиції були написані для церковно-слов'янського “і во віки віків.” Переклад “і на віки віків” не вимагає переставлення тривалості нот, бо розміщення складів є тотожне. Однак, перехід на “віки вічні” вимагає переписування тисячі сторінок церковної музики, бо наголос тепер падає на передостанній, а не останній склад. Коли б “на віки віків” було помилкою, то ніякі практичні аргументи не мали би права впливати на справу. Однак, у цьому випадку вимагається від церковних музикознавців титанічної праці для того, *щоб утвердити помилку!*

¹² Українська Православна Церква Київського Патріархату. Службник. – Київ, 1999. – С. 5 і далі; і Українська Православна Церква Київського Патріархату. Молитовник. – Київ, 1999. С. 6 і далі, та Постійна Конференція Українських Православних Єпископів поза межами України. Молитовник – Prayerbook – Вінніпег, 2000.

Пасторальний аспект стосується того, що щойно сім років після того, як народ в Україні масово перейшов на українську мову в богослуженнях, і вже трохи звикав до одного перекладу, раптом під тиском єпископів УГКЦ в діаспорі, де і так українська мова зникає з наших парафій, поставилася вимога прийняти новий переклад з 1988 р. Знову ж, коли б попередній переклад був помилковим, ніякий пасторальний аргумент не був би промовистим. Однак, було навпаки.

Закінчую з думкою, що треба б оголосити мораторіум у справі видавання *офіційних* перекладів на українську мову до того часу, поки в самій Україні не буде достатньої кількості народжених в Україні літургістів, біблістів, патрологів, християнських філологів та літургійних музикознавців, які могли би взятися до переважливої справи перекладу богослужбних текстів. Та крім цього, Синод єпископів УГКЦ повинен би якнайскорше видати постанову, щоб вернутися до правильного перекладу закінчення возгласу і славослов'я, цебто, до «віки віків».

(Попередня версія цієї статті появилася в журналі *Лавра – Часопис Монахів Студитського Уставу*, 2000, по. 4, ст. 33–35.)

